

XALQARO NORDIK UNIVERSITETI

**«O‘ZBEKISTON — 2030” STRATEGIYASINI
AMALGA OSHIRISH YO‘NALISHLARI VA
ISTIQBOLLARI YOSHLAR NIGOHIDA»
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYA**

Toshkent – 2024

I SHUBA

<i>Qahramonova S. O'. Oliy o'quv yurtlarida ta'lim tizimining ilmiy va innovatsion jarayonlar bilan uzviylikini ta'minlash.....</i>	10
<i>Sobirxo'jayev X. B. Ta'lim tizimi islohotlari, ilm-fan va innovatsiyalar sohasidagi islohotlarning o'ziga xos jihatlari masalalari.....</i>	13
<i>Homidov J. Z. Tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish</i>	16
<i>Qodirova N., Islomova G. U. Ta'limda innovatsion islohotlarni qo'llashning afzalliklari</i>	21
<i>Tursunov F. B. Ta'lim tizimi va ilm-fan sohasidagi islohotlarning ahamiyati.....</i>	25
<i>Matchonova M. M. Uchinchi renessans – ta'lim va taraqqiyot: o'tmish, bugun va kelajak</i>	28
<i>Ismoilov N.B Yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda medita'limning o'ziga xos jihatlari</i>	33
<i>Mukhammadjonova D. Advancing society through reforms in education, science, and innovation.....</i>	36
<i>Baxrueva H.A., Shonazarova M. Роль коммуникативной культуры учителя в повышении качества образования.....</i>	41
<i>Sobirxo'jayev X. B. Ta'lim tizimi islohotlari, ilm-fan va innovatsiyalar sohasidagi islohotlarning o'ziga xos jihatlari masalalari.....</i>	45
<i>Jumanova Sh. I., Tojkarimova M. A. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi.....</i>	49
<i>Tojkarimova M. A. O'zbekistonda ta'lim sohasidagi islohotlar: inklyuziv ta'lim</i>	53
<i>Xalikova M. Texnologik tamaddun kontekstida axborot-ta'lim muhitini tashkil etishning bazaviy imperativlari.....</i>	57
<i>Pirniyazova M. K. Vitagen tajriba asosida talabalarda tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishning ustuvor tamoyillari.....</i>	67
<i>Maxmudova Z. M. Ta'lim tizimini taraqqiyotini davlat tomonidan qo'llab – quvvatlash.....</i>	81
<i>Umarov T.M. Psychological help in adjusting primary class students to school .</i>	85
<i>Fayzullayeva M.A. Inklyuziv ta'limda raqamli texnologiyalarning o'рни va ahamiyati.....</i>	89
<i>Abdukholiqova M.I. Specific characteristics of the reforms and transformation process implemented in the uzbekistan education system.....</i>	93

UCHINCHI RENESSANS – TA'LIM VA TARAQQIYOT: O'TMISH, BUGUN VA KELAJAK

Mashhura Matchonova Muzaffar qizi¹

¹*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
Islomshunoslik fakulteti Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Maqolada yurtimizda o'tmishda yuz bergan Ilk Uyg'onish I va II davrlari madaniy, ma'rifiy va ta'lim-tarbiya tizimiga hissa qo'shgan buyuk mutafakkirlarimiz haqida ma'lumot beriladi. Shuningdek bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan bir qancha islohotlar haqida ham ma'lumotlar keltiriladi.*

Kalit so'zlar: *Renessans, matematika, astronomiya, tibbiyot, Uyg'onish davri, hadis, Al-Xorazmiy, Al-Beruniy, Ibn Sino, rasadxona, ta'lim, yoshlarga oid davlat siyosati, islohot*

Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida va albatta ma'naviy-ma'rifiy sohadagi o'zgarishlarni aytib o'tmaslikning iloji yo'q. Xususan bugungi kunda prezidentimiz tomonidan ta'lim-tarbiyaga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu o'rinda Prezidentimizning ushbu fikrlari katta ahamiyatga ega. Maktab ta'limi tizimida o'qituvchilar faoliyatiga o'zgarishlar kiritildi. Bundan buyon o'qituvchilikka qabul qilish tanlov asosida bo'ladi. Ilk bor qabul qilingan nomzodlar 1 yil o'qituvchi-stajor bo'lib ishlaydi va yil yakuni bilan kasbiy sertifikat olishi lozim bo'ladi va bu tizim bosqichma-bosqich barcha o'qituvchilar uchun joriy qilinadi. Bundan tashqari maktabgacha ta'lim bosqichiga Singapur va Birlashgan Arab Amirliklari tajribasi asosida pedagog kadrlarga kasbiy sertifikat berish tartibi ham bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bundan tashqari oliy ta'lim tizimida ham ko'plab o'zgarishlar va yangi islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida davlatimiz rahbarining 2019 yil 8 oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan **O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi** sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib bermoqda. Ushbu hujjatga intellektual taraqqiyotni jadallashtirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish singari vazifalar asos qilib olindi. Bugungi kunda

jahondagi nufuzli oliy ta'lim muassasalari ilm-fanning yirik o'choqlari hisoblanishi hech kimga sir emas.

Hozirda yangi-yangi oliy o'quv yurtlari, dunyodagi etakchi universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda. Misol uchun, so'nggi 5 yilda mamlakatimizda 47 ta yangi oliy ta'lim muassasasi, jumladan, xorijiy universitetlarning filiallari tashkil etilib, oliy o'quv yurtlarining soni 125 taga yetdi. Bundan tashqari mamlakatimizda yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalash, ularning hayotga mustaqil qadam qo'yishlari uvhun barcha zarur sharoitlarni yaratishga qaratilgan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

So'nggi yillarda yoshlarga oid davlat siyosatining huquqiy asoslarini mustahkamlash maqsadida „Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida” gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi.

O'zbekistonda 30-iyun-, „Yoshlar kuni” deb e'lon qilindi. Turli sohalarda yuksak natija va yutuqlarga erishayotgan fidoyi yoshlarimizni rag'batlantirib boorish maqsadida „Mard o'g'lon” davlat mukofoti va „Kelajak bunyodkori” medali ta'sis etildi.

Yoshlarni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularning axborot texnologiyalari bo'yicha savodxonligini oshirish, yoshlar o'rtasida kitobxonlikni targ'ib qilish, xotin-qizlar bandligini ta'minlash vazifalarini o'z ichiga olgan beshta muhim tashabbus amalga oshirilmoqda. Yana shu o'rinda prezidentimizning fikrlarini keltirib o'tish joiz. „Chindan ham, agar biz ta'limni o'zgartirsak, ta'lim insonni o'zgartiradi. Inson o'zgarsa- butun jamiyatimiz o'zgaradi. Darhaqiqat, ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar O'zbekistonda Uchinchi Renessansga poydevor bo'ladi. Shu sababli hozirda mamlakatimizda uzluksiz ta'limni takomillashtirish, farzandlarimizni har tomonlama barkamol insonlar etib tarbiyalash, yuqori malakali pedagog kadrlar tayyorlashni tubdan yaxshilashga alohida e'tibor qaratilmoqda”. Bundan ko'rinadiki, yurtimizda ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu kabi izchil davom etayotgan yangidan-yangi islohotlar yurtimizda iqtidorli va ilmiy salohiyati yuqori yoshlarning ko'plab yetishib chiqishiga zamin yaratadi.

Ko'hna moziy guvohki, dunyoni doimo g'oyalar boshqargan. G'oyalar esa mudom bilim, tafakkur va aql kuchiga suyangan. Bugungi rivojlanish shiddati tez, ilm ufqlari kengayib borayotgan zamonda, qolaversa, axborot vositalari taraqqiy etgan davrda g'oyalar uchun kurash ham birmuncha murakkabliklar hamda o'tkir fasohatni talab qilishi tayin.

Ammo insoniyat o'z tabiatiga ko'ra, baribir bir ezgu g'oyaga muhtojlik sezib yashaydi. Shu ma'noda, bugun yangi O'zbekiston tarixi zarvaraqlariga bitilayotgan bir jumla — “Uchinchi Renessans” tagmatnida ana shunday ulug' bir ezgulikni, buyuk bir kuchni anglash mumkin. Zero, renessans — uyg'onish demakdir. Ya'ni ilmiy uyg'onish, ma'rifatni anglash va shu asnodan asrlarga teng yillarni lahzalarda bosib o'tmoq demakdir. Bu jarayonni boshlab berish, uning poydevorini qo'yish esa kamdan-kam insonlarga nasib etgan. Buning uchun, avvalo, Alloh bergan inoyat, so'ngra millatni sevish, samimiy insonparvarlik tuyg'usi mujassam bo'lmog'i darkor insonda. Va shu o'rinda o'tmishda yurtimiz zaminida bo'lib otgan ilk

Uygʻonish „Birinchi“ va „Ikkinchi“ uygʻonish davrlarini ham eslab oʻtmaslikning also iloji yoʻq.

IX-XII asrlar Movarounnahr xalqlari tarixida moddiy va maʼnaviy hayotning rivojlanishida oldingi davrlarga nisbatan keskin yuksalish yillari boʻldi. Bu davrda Movarounnahrda ilm-fan yuksaldi, hozirgi zamon fanining koʻplab tarmoqlari va yoʻnalishlariga chinakam poydevor yaratildi. Xususan, matematika, algebra, astronomiya, tibbiyot, geologiya, geodeziya, geografiya, falsafa singari dunyoviy fanlarning tamal toshi tom maʼnoda shu davrda qoʻyildi. IX-XII asrlarda Markaziy Osiyo va Xurosondagi madaniy hayot, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy munosabatlar, ilm -fan, adabiyot va sanʼat sohalarida yuz bergan yuksalish yaʼni ilk Uygʻonish haqidagi qimmatli maʼlumotlar koʻpgina manbalarda va boy maʼnaviy merosimizni oʻrganishga bagʻishlangan ijodiy ishlarda har tomonlama keng sharhlab berilgan. Ilm-fan, madaniyat va sanʼatda oʻziga xos oʻzgarishlar yasagan qomusiy bilim sohiblari, olim, fozil va barkamol shaxslar yashagan ilk oʻrta asrlar zamoni Sharq Uygʻonish davri nomi bilan maʼlum.

IX-X asrlarga kelib Movarounnahr hududida mustaqil davlatlarning tashkil topishi ularda siyosiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish va madaniy hayotning ravnaqiga katta taʼsir koʻrsata boshladi. Buxoro, Samarqand, Gurganj va Marv kabi shaharlar ilm-fan va madaniyat markazlari sifatida shakllanib, rivojlanish yoʻliga kirdi. X asr oxirlarida Xorazmda ham xorazmshoh Maʼmun davrida (995-997) „Donishmandlar uyi“ -Maʼmun akademiyasi (Xorazm akademiyasi) tashkil topdi. Bu taʼlim oʻchogʻida Sharqning mashhur va maʼlum olim-u allomalari tahsil olishgan. Ular orasida Ahmad Fargʻoniy, Al-Xorazmiy, Beruniy, ibn Sino va boshqa buyuk allomalarning nomlari bor.

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (783, Xiva-850, Bagʻdod) Abu Jaʼfar (Abu Abdulloh) Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy - Oʻrta Osiyolik buyuk matematik, astronom, geograf, fan tarixidagi ilk qomusiy olimlardan. Dastlabki maʼlumotni Xiva shahrida olgan va yetuk olim boʻlib shakllangan. Bunda arab istilosidan soʻng muayyan darajada saqlanib qolgan qadimgi Xorazm fani anʼanalari asosiy rol oʻynagan. Bagʻdoddagi „Bayt ul hikma“da mudir sifatida uzoq yillar faoliyat olib bordi. 20 dan ortiq asarlar yozganligi haqida maʼlumotlar bor. Afsuski, ulardan faqat 10 tasigina saqlanib qolgan. Bular „Al-jabr va al-muqobala hisobi haqida qisqacha kitob“-algebraik asar, „Hisob al-Hind“ („Hind hisobi haqida“) yoki „Qoʻshish va ayirish haqida kitob“-arifmetik asar, „Kitob surat ul-arz“ („Yer surati haqida kitob“)- geografiyaga oid asar. Astronomiyaga oid asarlari: „Zij“ („Astronomik jadval“), „Kitab al-Amal bil Usturlabat“ („Usturlob bilan ishlash haqida kitob“), „Quyosh soati haqida risola“. Tarixga oid asarlari: „Kitob at-tarix“, „Yahudiylarning taqvimini va bayramlarini aniqlash haqida risola“. „Zij“ oʻrta asrlar fanidagi astronomiyaga oid dastlabki asar boʻlib, 37 bobdan iborat va 116 ta jadvalni oʻz ichiga oladi. „Zij“ da birinchi marta tangens funksiyasi kiritilgan. Al-Xorazmiy „Zij“i nazariy astronomiya va astronomik jadvallardan iborat boʻlgan.

Beruniy yaʼni Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad - ulugʻ oʻzbek mutafakkir olimi, oʻrta asrning buyuk daholaridan. Oʻz zamonasining hamma fanlarini, birinchi navbatda falakiyot (astronomiya), fizika, riyoziyot (matematika), ilohiyot, maʼdanhunoslik fanlarini puxta egallagan. U Urganch shahridan 120 km naridagi

qadimgi janubiy Xorazmning poytaxti Kot (hozirgi Beruniy) da 973-yil 4-sentabrda tavallud topgan. Yoshligidanoq bilim olishga qiziqishi kuchli bo'lgan. Mashhur olim Abu Nasr Ibn Iroq Mansur qo'lida ta'lim oladi. Ibn Iroq falakiyot va riyoziyotga oid bir qancha asarlar yozib, shulardan 12 tasini Beruniyga bag'ishlaydi. Beruniy ona tilidan tashqari yana bir qancha tillarni: arab, so'g'diy, fors, surroniy, yunon va qadimgi yahudiy tillarini, keyinchalik Hindistonda sanskrit tilini o'rganadi. 17 yoshidan Kotda mustaqil izlanishlar olib borgan. O'shanda u Kotning geografik kengligini o'lchadi. 994-yil 21 yoshligida, ekliptika tekisligining ekvatorga qanchalik qiyaligini o'lchab berdi, dunyoda birinchilardan bo'lib yer shari yarim globusini ixtiro qildi. Uning oxirgi asari -“Kitob saydana fi-t-tibb” (Dorivor o'simliklar haqida kitob) qo'lyozmasi XX asrning 30-yillarida Turkiyada topildi. Asar “Saydana” nomi bilan mashhur bo'lib, Sharq xususan, Markaziy Osiyoda o'sadigan dorivor o'simliklarning to'la tavsifi berilgan.

Markaziy Osiyo xalqlari madaniyatini O'rta asr sharoitida dunyo madaniyatining oldingi qatoriga olib chiqqan buyuk mutafakkirlardan biri Ibn Sinodir (980-1037). Abu Ali Husayn ibn Abdulloh ibn Sino - butun dunyoda tibbiyot ilmi yuksalishiga asos soldi, uning “Tib qonunlari”, “ Najot kitobi” asrlar davomida Sharq, G'arb mamlakatlarida tibbiyot qomusi sifatida tan olinib, o'quv qo'llanmasi vazifasini o'tab kelgan. Ibn Sino asarlari bizning davrimizda ham qayta nashr qilib borilishi ularning bugungi kunda ham o'z qimmatini yo'qotmaganligidan dalolat beradi. U Yevropada “Avitsenna” nomi bilan mashhur. Hijriy 370, milodiy 980-yilning safar oyida Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida amaldor oilasida tug'ildi. Ibn Sinoning otasi Abdulloh Balx shahridan bo'lib, Somoniylar hukmdori Nuh ibn Mansur (967-997) davrida Buxoro tomoniga ko'chib, Xurmaysan qishlog'iga moliya amaldori etib tayinlanadi. Boshlang'ich ta'limotni otasidan, yuqori ilmlarni esa Notiliydan olgan. Ibn Sinoning tib ilmida mahoratga erishishida buxorolik bir tabib Abu Mansur al-Hasan ibn Nuh al-Kumriyning xizmati katta bo'lgan. Mashhur asar “Tib qonunlari” o'zining asosiy darslik va qo'llanma sifatida qimmatini 500 yildan ortiqroq vaqtgacha saqlab qoldi. U o'z ijodi bilan Markaziy Osiyo, Yaqin va O'rta Sharq mamalakatlaridagi yuqori madaniy ko'tarinkilik, madaniy uyg'onishning ma'naviy yutuqlarini mujassamlashtira oldi, bu bilan butun Sharq va Yevropadagi ma'rifat, madaniyat taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Amir Temur va temuriylar davrida (XIV asrning ikkinchi yarmi-XV asr) Movarounnahr va Xuroson - O'rta Osiyo madaniy hayotida juda katta yuksalish ro'y berdi. Bu davr o'z mohiyati bilan Sharq renessansining, uyg'onish davrining o'ziga xos bosqichi bo'ldi. Bu davrda madaniy hayotning kuchayish darajasi IX-XII asrlar orasidagi ilk musulmon renessansidan qolishmaydi. Amir Temur o'z mamlakatining ilm-u urfon, madaniyat va san'at ahliga xorijiy ellardan ko'plab kasb-hunar ahllarini, me'mor-u naqqoshlarini, olim-u fozillarini oldirib kelib, ularga qulay shart-sharoitlar yaratib berib, ularning bilimi, tajribasi va iste'dodini ishga solib, hayratomuz ulug'vor bunyodkorlik va ijodkorlik ishlarini ro'yobga chiqardi. Ko'plab Temuriy hukmdorlar katta-kichik shoirlarga homiylik qilganlar, iste'dodli qalamkashlarni parvarishlaganlar. Shuning uchun, ham temuriylar davri o'zbek va fors adabiyoti rivojida muhim bosqich hisoblanadi.

Dunyo astronomiya fani taraqqiyotida o`rta asr Sharq astronomiyasi, jumladan, Markaziy Osiyo olimlarining faoliyati alohida o`rin tutadi. Bu davrda, ayniqsa, quyosh, oy va sayyoralarning harakat nazariyasi, amaliy astronomiyaning vaqt va joyning geografik koordinatalarini aniqlashga doir masalalari bo`yicha O`rta Osiyo, xususan, o`zbek allomalari juda boy meros qoldirdilar. Salkam yetti asr davom etgan Sharq astronomiyasining jo`shqin faoliyati Ulug`bek akademiyasining boy ilmiy merosi bilan yakunlandi. Mazkur rasadxona ishga tushirilganda uning bosh “teleskop” ining aniqlik darajasi atigi bir necha yoy sekundigacha borib, to optik teleskoplar ixtiro qilingan XVII asrga qadar uning samaralari o`rta asr astronomlari uchun astronomik kuzatishlarda erishilgan rekord natija bo`lib xizmat qildi. Ulug`bek astronomiya maktabi vakillarining tadqiqotlari natijasi bo`lgan buyuk meros -“Ziji Jadidi Ko`ragoniy” dan keying yuz yillar mobaynida faqat Sharq emas, balki G`arb mamlakatlari ko`pgina yirik rasadxonalarining olimlari dasturulamal sifatida keng foydalandilar. Rasadxonada o`sha davrning iste`dodli vakillari Qozizoda Rumi, G`iyosiddin Jamshid Koshoniy, Ali Qushchi, Ma`munuddin Koshifiy kabi astronom va matematiklar kuzatish ishlarini olib bordilar. Shuningdek, Ulug`bek farmoni bilan bunyod etilgan Samarqand, Buxoro, G`ijduvon shaharlaridagi madrasalarda Qur`on, hadis, tafsir, fiqh (din va shariat qonun-qoidalari), riyoziyot (matematika), handasa (geometriya), jo`g`rofiya (geografiya), ilmu aruz, arab tili kabi dunyoviy ilmlar ham o`qitildi. Ulug`bek akademiyasida dunyoning turli mamlakatlardan kelgan 100 dan ortiq olim faoliyat ko`rsatdi. Mashhur “Ziji Ko`ragoniy” 1437-yilda Ulug`bek rasadxonasida yaratilgan.

Sharq allomalari ilmiy merosi umumjahon-insoniyat tarixining ajralmas qismi hisoblanib, u olamshumul voqealikalarga juda boy. Asrlar davomida ularning asarlari o`z ahamiyatini shu bugungacha yo`qotmay kelmoqda. Allomalarimizning qoldirgan buyuk merosi hozirgacha dunyo ilm-fan rivojida qo`llanilib kelinmoqda. Ayniqsa bugungi kunda ta`lim-tarbiya tizimida allomalarning qoldirgan nodir asarlaridan keng o`rinda foydalanib kelinmoqda.

Xulosa qilib aytganda, yurtimizda ulug` niyatlar bilan poydevori qo`yilayotan yangi Uyg`onish davrining yorqin sahifalariga boy buyuk tarixi yaratilmoqda va bu olamshumul, samaralivoqea-hodisalarga to`la davr kelgusi avlodlarga munosin meros qoldirishi shak-shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yhati:

1. .R.Shamsutdinov,H.Mo`minov.O`zbekiston tarixi.Toshkent „Ochun“. 2021. 400 b.
2. A.S.Sagdullayev.O`zbekiston tarixi I kitob.Toshkent „Fan“.2018. 510 b.
3. T.Xatamov. Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosi. Toshkent “Ijod-Press”. 2020. 350 b.
4. Ne`matulla Nasrullayev va mualliflar jamoasi. Movarounnahrda islom madaniyati tarixi. Toshkent “Mahalla va oila “. 2023. 524 b.
5. <https://yuz.uz/uz/news/talim-tizimi-va-yangicha-yondashuvlar>
6. <https://www.uzdon.uz/uz/content/interactive/incoterms/>
7. <https://www.spot.uz/oz/2023/08/28/school-education/>